

Polskie obyczaje bożonarodzeniowe: kolęda, pastorałka, kolędnicy i kolędowanie

- Polskie obyczaje bożonarodzeniowe: kolęda, pastorałka, kolędnicy i kolędowanie

Polskie obyczaje bożonarodzeniowe: kolęda, pastorałka, kolędnicy i kolędowanie

Źródło: online-skills.

Ważne daty

22.02.1814–03.06.1890 – lata życia polskiego etnografa [Oskara Kolberga](#)

1818 – powstanie kolędy *Cicha noc*.

Scenariusz lekcji dla nauczyciela:

Źródło: online-skills, licencja: CC0.

I. Indywidualna i zespołowa ekspresja muzyczna.

1. W zakresie śpiewu. Uczeń:

1) śpiewa ze słuchu lub/i z wykorzystaniem nut (w zespole, solo, a cappella, z akompaniamentem) minimum 10 różnorodnych utworów wokalnych w roku szkolnym:

a) piosenki z repertuaru dziecięcego, młodzieżowego, popularnego i ludowego;

3) śpiewa, dbając o emisję i higienę głosu, stosuje ćwiczenia oddechowe, dykcyjne i inne, zachowując naturalne właściwości głosu.

III. Kultura muzyczna, narodowe i światowe dziedzictwo kulturowe. Uczeń:

4) poznaje przykłady muzycznej twórczości ludowej, obrzędy, zwyczaje, tradycje swojego regionu.

Nauczysz się

identyfikować podstawowe obyczaje ludowe w różnych regionach Polski;

wymieniać cechy kultury ludowej charakterystyczne dla ważniejszych regionów etnograficznych Polski;

charakteryzować działalność Oskara Kolberga.

Ligawka i Jemioła

Tradycja – nasze obyczaje i wierzenia, przekazywane z pokolenia na pokolenie, są bardzo ważne ze względu na przeszłość danej zbiorowości.

W naszej rodzimej kulturze związane są one często z obchodzeniem świąt liturgicznych. Co ciekawe, wiele polskich obrzędów świątecznych wywodzi się z czasów dawniejszych niż chrześcijaństwo. Przechowywała je zwłaszcza tradycja ludowa. Praktyki magiczne oraz elementy dawnych pogańskich świąt splotły się z elementami chrześcijańskimi. Ponadto, każde kolejne pokolenie wciąż wzbogaca uroczystości o nowe zwyczaje. Pomimo tych zmian, niektóre z obrzędów zachowały się od stuleci.

W Adwencie w wielu regionach Polski grano na **ligawkach** smętne melodie przed wschodem słońca.

Prezentacja pt. *Ligawka*

Zasób interaktywny dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DWQhHa9xN>

Źródło: Online Skills.

Wieczorami spotykano się w domach, gdzie kobiety przędły i darły pierze, opowiadając przy tym bajki i śpiewając. Szóstego grudnia gospodarze i pasterze składali w kościele dary

świętemu Mikołajowi - patronowi dobytku. Grzeczne dzieci natomiast, podobnie jak obecnie, obdarowywano upominkami. Z kolei trzynastego grudnia, w dniu świętej Łucji, prognozowano pogodę na nadchodzący rok.

Wróżono także z pogody w dzień Wigilii: słoneczna aura zapowiadała, że kury będą się dobrze niosły, natomiast pochmurna gwarantowała obfitość mleka. Urodzaj miodu miała zapewnić jemiola, własnoręcznie strącona przez gospodarza, a następnie włożona do ula.

Źródło: AMFN.

W wigilijny wieczór każdy element wystroju niósł ze sobą określoną symbolikę. Pokój, w którym spożywano wieczerzę, powinien przypominać stajenkę betlejemską – na podłodze roztrzásano słomę, w rogach izby stawiano snopy zboża złożone z czterech zbóż – symbolizowały one urodzaj. Według prastarych wierzeń w dzień wigilii z krainy śmierci przychodziły dusze, przybierające postać ptaków, zwierząt lub ludzi. Dlatego w tym dniu należało ugościć każdego przybysza. Ponadto gospodarze dzielili się opłatkiem i jedzeniem z wigilijnego stołu ze swoimi zwierzętami. Po wieczerzy praca była zakazana, a wszyscy starali się spędzić czas w spokoju i szczęściu, gdyż wróżyło to pomyślność w nadchodzącym roku.

Film pt. *Polskie obyczaje bożonarodzeniowe*

Muzyka

POLSKIE OBYCZAJE BOŻONARODZENIOWE

Film dostępny pod adresem </preview/resource/RlkGjxcy9LBbl>

Źródło: online-skills.

Film pod tytułem „Polskie obyczaje bożonarodzeniowe”. Film rozpoczyna się widokiem miasta o zmroku, słycać delikatną kolędę „Lulajże Jezuniu” Lulajże Jezuniu moja perełko, lulaj ulubione me pieścidełko. Lulajże Jezuniu, lulajże lulaj a Ty Go Matulu z płaczu utulaj. Akcja przenosi się do klasy szkolnej, przy tablicy stoi nauczycielka. Na ekranie wyświetla się wiersz Juliana Tuwima, który odczytuje lektor: Ziemi, ziemiątko, Nocą nad łóżkiem Świecisz i krążysz Różowym jabłuszkiem Sny wyogromniały Ziemi, ziemiątko, Wszechświat stał w pokoju Święteczną choinką. Ziemi, ziemeczko, Dróżki gwiazdziste Po gałązkach błyskały Mlekiem wiecznym, Trzaskały świeczki, Świerkowe świerszcze, Anioł zaniemówił Najpiękniejszym wierszem. Nauczycielka objaśnia: Tak w wierszu pod tytułem „Choinka” Julian Tuwim przedstawił swoją wizję świąt. Lektor kontynuuje: Boże Narodzenie to jedno z najważniejszych świąt cyklicznych, upamiętniające przyjście na świat Jezusa Chrystusa. Wiele zwyczajów bożonarodzeniowych jest przekazywane z pokolenia na pokolenie, jednak część z nich mogła ulec zapomnieniu. Ocalił je Oskar Kolberg - żyjący w XIX wieku polski etnograf i kompozytor. Na ekranie wyświetla się zdjęcie Oskara Kolberga. Nauczycielka mówi: Kolberg był niezwykle zainteresowany polskim folklorem. Podczas swoich wypraw po wsiach notował melodie oraz wszelkie ludowe zwyczaje, które następnie zamieścił w obszernych zbiorach zatytułowanych „Pieśni ludu polskiego” oraz „Lud, jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce.” Spuścizna pozostawiona przez Oskara Kolberga uznawana jest za jedną z najważniejszych w polskiej etnografii muzycznej. Ocalił on od zapomnienia setki pieśni i obyczajów, które w niepiśmiennym społeczeństwie zginęłyby w obliczu zmian obyczajowych. Na ekranie wyświetla się izba wypełniona rękodziełem, a nauczycielka kontynuuje: Księgi Kolberga obejmują rozmaite regiony Polski. W swoich zbiorach opisał między innymi sposób przygotowania domostw na Święta Bożego Narodzenia. Tradycyjną ludową dekoracją był „pająk”. Wykonywano go z bibuły, fasoli lub słomy i wieszano pod sufitem. Do ram obrazów

przyczepiano bibułowe kwiatki lub wtykano w nie gałązki jodły lub świerku. Popularne obecnie choinki pojawiły się dopiero na przełomie XIX i XX wieku. Początkowo dekorowano je łańcuchami z bibułki, słomianymi zabawkami, jabłkami, orzechami i ciastkami. Dzięki Kolbergowi wiemy również, jakie potrawy znajdowały się na wigilijnym stole w drugiej połowie XIX wieku. Tak opisuje on wieczerzę w regionie Wielkopolski: Lektor odczytuje zapiski Kolberga: Zwykłymi potrawami corocznie przynajmniej w liczbie 9, w stanie wyższym używanymi są: zupa migdałowa, kluseczki z sosem, karp na szaro, szczupak z szafranem, andruty z makiem albo kluski z miodem i makiem, suszone gruszki i śliwki gotowane, grzybki na sucho na oleju smażone, groch biały i karaski w oleju tretowane (smażone) z kapustą. Lud wiejski kontentuje się „siemieniuchą” to jest zupą z siemienia konopnego, kaszą jaglaną, kapustą z grzybkami, grzybami w oleju smażonymi i kluskami z makiem. Kolacją się je, jak gwiazda na niebie się pokaże. (...)

Utwory muzyczne związane ze Świętami Bożego Narodzenia

Słowo **kolęda** oznacza religijną pieśń o tematyce bożonarodzeniowej. Pierwsze polskie kolędy pochodzą z XV wieku, a nowe utwory tego gatunku pisane są do dnia dzisiejszego. Oprócz kolęd popularne były również **pastorałki**. Pastorałka porusza wątki zaczerpnięte z życia codziennego.

Pieśni bożonarodzeniowe wykonywano we wszystkich regionach Polski.

Oj maluśki, maluśki

Ulubiona pastorałka Jana Pawła II pochodzi z regionu Podhala. Pierwsze wersje utworu powstały w XVIII wieku.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DWQhHa9xN>

Źródło: AMFN.

Nagranie melodii pastorałki „Oj maluśki, maluśki”. Melodia jest wykonana na skrzypcach. Jest spokojna, rzewna.

Lulajże Jezuniu

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DWQhHa9xN>

Źródło: AMFN.

Nagranie melodii kolędy „Lulajże Jezuniu”. Melodia jest wykonana na skrzypcach. Utrzymana jest w metrum trzy czwarte, spokojna, kołysankowa.

Pójdźmy wszyscy do stajenki

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DWQhHa9xN>

Źródło: AMFN.

Nagranie melodii kolędy „Pójdźmy wszyscy do stajenki”. Kolęda jest wesoła, w marszowym rytmie. Melodia wykonana jest na flecie.

Śpiewanie kolędy

Polecenie 1

Wspólny śpiew kolędy *Przybieżeli do Betlejem*.

Pamiętajmy, żeby przyjąć odpowiednią postawę – proste plecy, obie stopy oparte o podłogę.

Podczas śpiewania szeroko otwieramy usta, bardzo wyraźnie wymawiamy tekst utworu.

A może ktoś chciałby zaśpiewać solo?

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DWQhHa9xN>

Źródło: AMFN.

Nagranie akompaniamentu do kolędy „Przybieżeli do Betlejem”. Skrzypce grają melodię, a fortepian akompaniament. Kolęda jest szybka, skoczna i wesoła.

Przybieżeli do Betlejem | melodia popularna

Umiarkowanie szybko

1. Przy - bie - że - li do Be - tle - jem pa - ste - rze,
gra - jąc sko - cznie Dzie - cią - te - czku na li - rze.
Chwa - ła na wy - so - ko - ści, chwa - ła na wy - so - ko - ści,
a po - kój, na zie - mi.

1. Przybieżeli do Betlejem pasterze,
grając skocznie Dzieciąteczku na lirze.
Ref. Chwała na wysokości, chwała na wysokości,
a pokój, na ziemi. } bis

2. Oddawali swe ukłony w pokorze
Tobie z serca ohotnego, o Boże!
Ref. Chwała na wysokości...

3. Anioł Pański sam ogłosił te dziwy,
których oni nie słyszeli jak żywi.
Ref. Chwała na wysokości...

„Przybieżeli do Betlejem”, autor materiału, CC BY 3.0

Zadania

Ćwiczenie 1

Przeczytaj poniższy cytat, przytoczony z dzieł Oskara Kolberga:

„To długa na dwa lub trzy łokcie trąba, pospolicie łukowato zgięta, z drzewa za pomocą toporka wystrugana, zwykle z dwóch połówek dla łatwiejszego wewnątrz wyżłobienia złożona, chrapliwym głosem przeraźliwie razi uszy z bliska; z odległości zaś dochodząc uszu naszych, ton jej staje się pełny, gładki, posępny; chrapliwość niknie w przestrzeni.”

Odpowiedź zapisz małymi literami.

Jaki instrument opisuje wybitny polski etnograf?

Ćwiczenie 2

W grupie kolędników możemy spotkać takie postaci jak:

Trzej Królowie

święty Mikołaj

diabeł

kot

turoń

Ćwiczenie 3

Uzupełnij poniższą definicję.

Odpowiedź zapisz małymi literami.

Nauka zajmująca się opisem i analizą kultury ludowej to:

Ćwiczenie 4

Przyporządkuj nazwy do ilustracji.

turoń

kutia

pająk

Ćwiczenie 5

Co symbolizuje opłatek, którym tradycyjnie dzielimy się przed wieczerzą wigilijną?

energię życiową

zdrowie

pojednanie

Ćwiczenie 6

Wysłuchaj melodii zamieszczonych powyżej kolęd i pasterańek. Dopasuj nagrania do tytułu utworu.

Materiały audio dostępne pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/PWtr1hm4g>

1 *Lulajże Jezuniu* ▾

2 *Pójdźmy wszyscy do stajenki* ▾

0 *Oj maluśki, maluśki* ▾

Ćwiczenie 7

Połącz słowa z pomieszanymi literami z ich poprawnymi odpowiednikami.

AKĘODL

pierniki

IWADZAG

szopka

HYDERO

herody

KOCAHIN

choinka

UŃTOR

pastorałka

PKATSAER

gwiazda

IPIKENIR

turoń

OEKPTŁA

pasterka

AKSPZO

opłatek

ŁAPARSTOAK

kolęda

Słownik pojęć

Etnografia

nauka zajmująca się opisem i analizą kultury ludowej.

Herody

grupy kolędników odgrywające biblijną opowieść o przyjściu na świat Jezusa Chrystusa, w którą wplatano zabawne wątki ludowe.

Kolęda

pieśń o tematyce bożonarodzeniowej, najczęściej religijna, może wywodzić się z tradycji ludowej lub być autorskim dziełem kompozytora.

Kolędnicy

grupa przebierańców chodząca po domach w okresie świątecznym w celu składania życzeń noworocznych, tańców, śpiewów i odgrywania komicznych scenek.

Ligawka

ludowy instrument muzyczny dęty, zrobiony z wydrążonego pnia.

Pająk

ludowa ozdoba domów wieszana na środku izby z okazji świąt, takich jak Boże Narodzenie czy Wielkanoc; symbol urodzaju i szczęścia (inaczej „kierec” lub „żyrandol”).

Pastorałka

odmiana kolędy, w której religijna tematyka bożonarodzeniowa jest poszerzona o warstwę obyczajową; często posiada formę dialogu lub kantaty.

Turoń

kolędnik przebrany za czarne, rogate zwierzę podobne do wołu.

Źródła:

encyklopedia.pwn.pl

sjp.pwn.pl

Biblioteka muzyczna

M-019-UM4

Źródło: AMFN.

2

M-019-UM1

Źródło: AMFN.

3

M-019-UM3

Źródło: AMFN.

4

M-019-UM2

Źródło: AMFN.

Bibliografia

Encyklopedia Muzyki pod red. A. Chodkowskiego, PWN, Warszawa 2001.